S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 21 (2021), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2021

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratuž,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, Rosario Milano (Italija / *Italy*), † dr. Jože Mlinarič,

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premovič (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Töne Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / *e-mail*: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account*:

Prevajanje / *Translation*:

Lektoriranje / *Language-editing*

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design*:

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Tisk / *Printed by*:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Knjižni studio d.o.o.

Knjižni studio d.o.o., Ana Šela

Knjižni studio d.o.o.

Knjižni studio d.o.o.

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno

bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

V spomin / In Memoriam

- DARKO FRIŠ Akademiku zaslužnemu profesorju Univerze v Mariboru
dr. Jožetu Mlinariču (1935–2021) v spomin.....613

Članki in razprave / Papers and Essays

- GORAZD BENČE: Katarina Elizabeta baronica Raumschüssl,
rojena Sauer, in njena loretska kapela pri celjskih minoritih619
*Baroness Katharina Elisabeth Raumschüssl, Née Sauer,
and her Loreto Chapel in the Celje Minorite Monastery*
- JAN ŽUPANIČ: The Making of Business Nobility. The Social Rise
of Austrian Businessmen after 1848655
*Ustvarjanje poslovnega plemstva. Družbeni vzpon avstrijskih
gospodarstvenikov po letu 1848*
- DMITAR TASIČ: Serbia and Changes in the Concept of Citizenship
in the Era of the First World War695
*Srbija in spremembe v konceptu državljanstva v obdobju
prve svetovne vojne*
- LÁSZLÓ GÖNCZ: Načrti avtonomne in upravne organiziranosti
Slovenske krajine v obdobju Károlyijeve ljudske republike
(od novembra 1918 do marca 1919)727
*Plans for Autonomous and Administrative Organization
of the Slovene March during the First Hungarian Republic
(from November 1918 till March 1919)*
- TOMAŽ KLADNIK in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ: Maribor
med obema vojnama in vprašanje vojaške infrastrukture789
*Maribor between the Two Wars and the Issue of Military
Infrastructure*

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

ANJA ISKRA: **L**ikovna umetnost v Mariboru v času nemške okupacije
1941–1945825
Visual Art in Maribor during the German Occupation 1941–1945

BOŠTJAN UDOVIČ, MILAN BRGLEZ in ANA ARBEITER: **K**do (kaj) piše
o/v slovenskih diplomatskih študijah? : primerjalna analiza
izbranih slovenskih znanstvenih revij.....859
*Who writes (what) in Slovenian Diplomatic Studies?:
A Comparative Analysis of Five Slovenian Journals*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts..... 897

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors 903

***Studia Historica Slovenica* /**
letnik / year 21 (2021)..... 913

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2021-21
1.01 Izvirni znanstveni članek

Maribor med obema vojnama in vprašanje vojaške infrastrukture

Tomaž Kladnik

Slovenska vojska
Engelsova 15, Kadetnica, SI–2111 Maribor, Slovenija
e-pošta: tomaz.kladnik@mors.si

Mateja Matjašič Friš

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: mateja.matjasic-fris@um.si

Izvleček:

Prispevek na podlagi proučevanja arhivskih in časopisnih virov obravnava urbanistični razvoj mesta Maribor z vidika izgradnje in spremembe namembnosti obstoječe vojaške infrastrukture, njen vpliv na razvoj mesta ter na njegovo gospodarsko in vsakodnevno življenje v obdobju od konca prve do pričetka druge svetovne vojne. Maribor je bil po izgradnji Južne železnice (1846) dolgih sedemdeset let v središču tedanjih cesarskih prometnih poti, zaradi ene največjih vojaških infrastruktur v tem delu Avstro-Ogrske pa je imelo mesto tudi pomembno vojaško-strateško vlogo. Z razpadom Avstro-Ogrske in ustanovitvijo nove Države Slovencev, Hrvatov in Srbov se je geostrateški položaj Maribora občutno spremenil. Je pa ravno zaradi svoje lege in koncentracije vojaške infrastrukture v njem ohranil pomembno vojaško vlogo tudi v novi državi. Prav vojaška infrastruktura oziroma njeno lastništvo in vprašanje najemnine zanje pa je bilo v obravnavanem obdobju glavno vprašanje odnosov med civilno in vojaško oblastjo v mestu.

Ključne besede:

Maribor, vojaška infrastruktura, gospodarski razvoj, vojaško življenje, oborožene sile, slovensko ozemlje, Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Kraljevina Jugoslavija

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 21 (2021), št. 3, str. 789–824, 74 cit., 11 slik

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Maribor med obema vojnama¹

Maribor je bil po izgradnji Južne železnice (1846) dolgih sedemdeset let v središču sodobnih cesarskih prometnih poti, zaradi ene največjih vojaških infrastrukture v tem delu Avstro-Ogrske pa je imelo mesto tudi pomembno vojaško-strateško vlogo. Z razpadom habsburške monarhije in ustanovitvijo začasne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS) se je geostrateški položaj Maribora občutno spremenil. V novi državi je mesto ležalo na njenem skrajnem severovzhodnem koncu, izven osrednjih prometnih poti, ki so zdaj potekale ob reki Savi. "Maribor je od leta 1918 dalje, ko so mu bile amputirane vse dotedanje vitalne povezave na sever z Dunajem in Gradcem, kulturno praktično mrtev in za celotno obdobje Kraljevine Jugoslavije zaznamovan s provincializmom, z zaprtostjo in s konservativnostjo".²

Ustanovitev Države SHS ter uspešen vojaški prevzem oblasti pod vodstvom generala Rudolfa Maistra³ sta posledično pripeljala tudi do prevzema do tedaj nemške politične oblasti v mestu. Narodna vlada Države SHS v Ljubljani je 13. decembra 1918 za vladnega komisarja za Maribor imenovala Vilka Pfeiferja, do tedaj vladnega komisarja za Krško.⁴ Primopredajo mestne oblasti v Mariboru, ki je prinesla zgodovinsko spremembo, saj je prvič na čelu mesta stal Slovenec, se je začela 2. januarja 1919. Predstavniki slovenske oblasti so bili dr. Vilko Pfeifer, dr. Srečko Lajnšič, ki je vodil okrajno glavarstvo v Mariboru in je bil pooblaščenec Narodne vlade SHS v Ljubljani, dr. Ivan Senekovič kot policijski komisar,

¹ Članek je nastal v okviru programske skupine Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A): *Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom*, ki jo financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

² Bogdan Reichenberg, *Zgodbe s severovzhoda* (Maribor, 2016), str. 17–19 (dalje: Reichenberg, *Zgodbe s severovzhoda*).

³ *Rudolf Maister* (1874–1934) je bil prvi general v zgodovini slovenskega naroda. Težko bi našli ustreznejšo osebnost za to zgodovinsko vlogo. Odlikoval se je po preudarnosti in pogumu, imel je izjemen občutek za pravilne odločitve v usodnih trenutkih. Ko govorimo o Rudolfu Maistru, moramo govoriti o slovenskem častniku, razumniku in umetniku, spoj trojega v eni osebi. Razumeti ga je moč na podlagi različnih prvin: "vojaške predrznosti in neustrašnosti, globoke slovenske narodne zavesti, stopnjevanje zaradi vsega hudega, kar je moral kot Slovenec pretrpeti v avstrijski armadi, samozavesti in samovšečnosti, intimnega dojetja, da se mu ponuja enkratna priložnost, ki jo je uresničil z odločnimi dejanji". Maistru so leta 1920 v novi državi podelili odlikovanje "Belega orla" ter mu podelili naziv "častni adjutant Nj. Veličanstva jugoslovanskega kralja" ter ga nato leta 1923 upokojili kot divizijskega generala. Mariborski občinski svet je Maistra na seji dne 11. maja 1933 ob sprejetju v mestno zvezo imenoval za častnega meščana mesta Maribora (PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 523, Izvleček zapisnika o IV. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega z dne 11. maja 1933 in Obvestilo generalu Maistru o imenovanju; Bruno Hartman, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 2006), str. 33–35 (dalje: Hartman, *Maister*); Mihael Glavan, "Dedova, očetova in materina družina", v: *Rudolf Maister, sto let severne meje* (Ljubljana, 2018), str. 55 in 57).

⁴ Gregor Antoličič, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 938–946 (dalje: Antoličič, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920)").

general Rudolf Maister in generalštabni stotnik Anton Koser kot predstavnika slovenske vojske ter dr. Fran Rosina in Fran Žebot kot predstavnika Narodnega sveta SHS. Ob prisotnosti dotedanjega nemškega župana dr. Johanna Schmidererja, ki je vse do tega dne vztrajno zatrjeval, da je Maribor vedno bil in bo ostal nemško mesto,⁵ je dr. Lajnsič nagovoril zbrane:

Gospod dr. Schmiderer, cenjeni navzoči! Prišel sem kot pooblaščenec Narodne vlade SHS v Ljubljani, z naznanilom, da je razpuščen mestni svet mesta Maribor, ker se je izjavil za pripadnost mesta Maribor k Nemški Avstriji. Pozivam Vas, dr. Schmiderer, da izročite županske posle dr. Vilku Pfeiferju, ki Vam ga predstavljam kot novoimenovanega vladnega komisarja za mesto Maribor. Pozivam Vas, da se izroče posli mirno in redno, ker bi se drugače morala rabiti sila.⁶

Po nastopu dolžnosti se je novi prvi mož mesta pospešeno lotil reorganizacije ter slovenizacije mestne uprave in mestnih služb oziroma življenja v mestu nasploh, ki je za slovenske meščane potekala prepočasi, nemški pa so se upirali odvzemu privilegijev, ki so jih bili v mestu deležni do takrat. Na drugi stani je bilo za novega vladnega komisarja veliko bolj usodno vprašanje normalnega delovanja mestnih podjetij, še posebej pa vprašanje oskrbe s hrano, ki je je v mestu kronično primanjkovalo.⁷ Tako so na prošnjo vladnega komisarja in mestnega sveta mestni trgovci podpisali posebno izjavo, v kateri so se zavezali, "da bodo po svojih najboljših močeh in po svojih možnostih prevzeli oskrbo mesta Maribora s potrebnimi živili in sicer: z moko, mastjo, žitom in drugimi življenjskimi potrebščinami". Trgovci so se zavezali, da bodo živila prodali občini po dnevni cenah, ki so jih izračunali na osnovi nabavne cene, h kateri naj se "pribijejo stroški dovoza in pa pošten trgovski dobiček", mesto pa je tako pridobljena živila razdelilo med posamezne trgovce in izvajalo nadzor nad njihovo prodajo, tako "da dobi živila v prvi vrsti mestno prebivalstvo, slično kakor se to dozda dogaja s sladkorjem".⁸

Prvi popis prebivalstva v novi državi (rezultati so bili znani 31. januarja 1921) je pokazal, da so spremenjene geopolitične razmere močno vplivale tudi na nacionalno strukturo v mestu. Po popisu prebivalstva iz leta 1910 je

⁵ Gregor Jenuš, "Ljubi Bog, kako varovati česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Maribor slovenski značaj na dan!; Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 924 (dalje: Jenuš, "Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe").

⁶ "Zgodovinski dan v Mariboru", *Straža*, 3. januarja 1919, št. 1, str. 1, 2.

⁷ Antoličič, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920)", str. 940–942.

⁸ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Mestna občina Maribor, AŠ 161, Zapisnik o seji mestnega sosveta dne 23. 3. 1920.

v Mariboru živelo 27.974 prebivalcev, izmed katerih se jih je 22.663 izreklo za nemško govoreče, 3632 pa za pripadnike slovenske jezikovne skupine. Enajst let kasneje je Maribor štel 20.759 prebivalcev s slovenskim maternim jezikom in 6595 prebivalcev z nemškim maternim jezikom, kar pa je bilo z 21,4 % še vedno visoko nad slovenskim (3,9 %) in državnim (4,2 %) povprečjem.⁹ Po letu 1918 je iz mesta odšlo predvsem nemško plemstvo in uradništvo, množično pa so prihajali novi priseljenci, največ s Primorske in Koroške, kot politični in ekonomski migranti, ki so prinesli razvoju mesta novo dimenzijo in to predvsem na kulturnem, socialnem in narodno-obrambnem področju.¹⁰

Prve povojne volitve za Maribor in okolico so bile razpisane za 26. april 1921. Volilnih upravičencev je bilo 4183, volilna udeležba pa 70 %. Največ glasov je v petih okrajih dobila Jugoslovanska socialnodemokratska stranka (JSDS), iz vrst katere je bil za prvega slovenskega župana mesta 13. junija 1921 izvoljen Viktor Grčar, ki je kot župan prisegel 25. julija 1921.¹¹ Z razdelitvijo slovenskega ozemlja na dve upravni enoti, ljubljansko in mariborsko, z velikim županom na čelu le-teh, med katerima je meja potekala po bivši deželni meji med Štajersko in Kranjsko, je bil status obeh mest relativno primerljiv in ugoden. Leta 1929 je s šestojanuarsko diktaturo in ustanovitvijo Dravske banovine s sedežem v Ljubljani, Maribor izgubil položaj drugega slovenskega upravopolitičnega središča.¹²

V kolikor je medvojni čas za Maribor pomenil popolno stagnacijo na področju gospodarske dejavnosti, saj je pomanjkanje surovin zaustavilo industrijo, obrt in trgovino, se je z izgradnjo elektrarne Fala med letoma 1913 in 1918 pričelo novo obdobje v razvoju Maribora.¹³ Zanj sta značilna na eni strani nazadovanje trgovine z območjem vzhodnih Alp in propad živilske industrije ter na drugi strani nastanek in razvoj tekstilne industrije, ki je pred vojno v Mariboru ni bilo, ter z njo povezane kovinske in kemične industrije, katerih razvoj je pogojeval jugoslovanski industrijski protekcionizem in ugodna oskrba z električno energijo. Izmed tekstilnih tovarn je pomembno izpostaviti Ehrlichovo predilnico in tkalnico ob Jezdarski ulici na Taboru, ki je bila zgrajena leta 1926 na območju predvojnih dragonskih, konjeniških vojašnic.¹⁴

⁹ Dragan Potočnik, "Vladni komisar Ivan Poljanec (1921)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 953.

¹⁰ Jenuš, "Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", str. 923.

¹¹ Dragan Potočnik, "Mariborski župan Viktor Grčar (1921–1924)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 963–965.

¹² PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisnik I. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega št. 100/33 dne 31. I. 1933; Reichenberg, *Zgodbe s severovzhoda*, str. 19; Jože Curk, "Urbanistično-gradbeni zgodovinski oris II.", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 39=Nv4, št. 1 (1968), str. 86 (dalje: Curk, "Urbanistično-gradbeni zgodovinski oris II.").

¹³ Gregor Novak, "Mariborski župani in pot do uspešne elektrifikacije mesta", *Acta Histriae* 27, št. 2 (2019), str. 297–314.

¹⁴ Curk, "Urbanistično-gradbeni zgodovinski oris II.", str. 86.

Maribor v tridesetih letih 20. stoletja (PAM, fond Zavod za urbanizem Maribor, Te 49)

Pomemben element v gospodarskem razvoju mesta so bila tudi Mestna podjetja, ki so z delom pričela 1. januarja 1933 in v katerih so združili električno upravo (ustanovljeno 1920), avtobusno (1926) in gradbeno (1920) upravo, vodovod (1901), plinarno (1869), klavnico (1902), kopališče (1893), pogrebni zavod (1869) in druge.¹⁵ Tovarne in delavnice so bile v večini postavljene na levem bregu Drave, kjer so zgradili tudi večino večnadstropnih stanovanjskih zgradb. Nadstropne stanovanjske hiše so gradili enakomerno na obeh bregovih reke, medtem ko je bilo naselje pritličnih hiš zgrajeno na njenem desnem bregu. Iz tako razporejene izgradnje stanovanjskega fonda je jasno razviden osnovni značaj posameznih mestnih predelov, tako severnega meščanskega kot južnega delavskega.¹⁶

Pozidava samega mestnega jedra je napredovala počasi. Zgrajene so bile posamezne hiše ob Glavnem trgu, prezidana sta bila hotel Orel in kavarna Astoria (1929), zrastle so hiše na Orožnovi in Slovenski, revitaliziral se je mestni

¹⁵ Nina Gostenčnik, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih od 1931 do 1935", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 989–1018 (dalje: Gostenčnik, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih od 1931 do 1935").

¹⁶ Jože Curk, "Urbano-gradbena in komunalna zgodovina Maribora", *Kronika* 31, št. 2–3 (1983), str. 155.

grad za potrebe muzeja, kot ena prvih resnično sodobnih poslovnih stavb Maribora je nastala palača Ljubljanske banke (1931) ter Hutterjev blok kot primer sodobne večstanovanjske stavbe. Glavni urbani problem, ki so ga reševali med vojnama, je bil ureditev prometnega režima na Glavnem trgu, ki je predstavljal glavni prometni vozlišče mesta. Rešitev so našli v sistemu s stremi zavoji in avtobusno postajo, ki pa "nasprotij med srednjeveškim uličnim sistemom in naraščajočim avtomobilskim prometom ni mogla odpraviti, čeprav jo je napačno lociran most iz leta 1913 v to neusmiljeno silil".¹⁷

Maribor, vojaška organizacija in vojaška infrastruktura po koncu 1. svetovne vojne

Kot je bilo poudarjeno že v uvodu, je Maribor od srede 19. stoletja pa do prve svetovne vojne postal eno največjih vojaških središč v tem delu monarhije. Vzroke za to gre na eni strani iskati v njegovi osrednji strateški legi ob Južni železnici, na drugi pa velik interes mestnih oblasti za to, da bi državne oblasti v mestu gradile večje infrastrukturne objekte. Od izgradnje le-te si niso obetali samo kratkoročnih dobičkov mestnih gospodarskih subjektov, ki so bili načrtovalci in izvajalci gradnje vojaških kompleksov, ampak jih je vodila misel na dolgoročne dobrobiti od namestitve vojaštva v mestu, ki so izhajale iz sodelovanja pri oskrbi vojašnic in vojakov z najrazličnejšimi dobrinami. Mesto je tako tudi po zaslugi izgradnje obsežne vojaške infrastrukture doživljalo urbanistični in gospodarski razcvet. S tem, ko je med prvo svetovno vojno ob vseh drugih enotah v njem mesto postalo še sedež poveljstva jugozahodne fronte, je pomembno spremenilo svoj značaj in postalo samo po sebi neke vrste vojašnica, zaradi svoje lege in koncentracije vojaške infrastrukture v njem pa je mesto ohranilo pomembno vojaško vlogo tudi v novi državi.¹⁸

V Mariboru je ob novi organizaciji vojske generala Maistra kot komandant mesta Maribor zamenjal general Živojin Babič, ki so mu sledili drugi poveljniki, predvsem Srbi.¹⁹ V mestu sta imela domicil, sedež 45. pehotni polk, ki so ga sestavljali 1., 2. in 3. bataljon ter mitralješka četa. Bataljone so sestavljale po tri do štiri čete, od katerih naj bi bila ena mitralješka, in naj bi se formirale s preoblikovanjem ter sredstvi in orožjem polkovne mitralješke čete, s tem da se je vod pehotnih topov iz mitralješke čete polka pridodal mitralješki četi prvega bataljona oziroma tistega, ki je imel bojni položaj ob poveljstvu polka. Prav

¹⁷ Prav tam, str. 155.

¹⁸ Tomaž Kladnik, "Maribor in vojaška infrastruktura od sredine 19. stoletja do konca prve svetovne vojne", *Annales* 29, št. 3 (2019), str. 405–424.

¹⁹ "Iz Maribora", *Straža*, 25. novembra 1921, št. 135, str. 3.

Sedež okrajnega glavarstva v Mariboru in poveljnika štajerskega obmejnega poveljstva (Vojaški muzej Slovenske vojske)

tako so pri vsakem polku formirali še četo za zveze, ki jo je sestavljal častnik z 22 vojaki. V Mariboru je bil tudi sedež 32. artilerijskega polka, ki so ga sestavljali 4. topniški divizion s tremi baterijami in 5. divizion poljskih topov z dvema baterijama ter vod za zveze. Od leta 1930 pa je bil tu tudi sedež poveljstva pehote Dravske divizijske oblasti.²⁰

V uradni zgodovini 45. pehotnega polka je bilo zapisano, da je "prvi kader današnjega mariborskega polka št. 45 tvorila peščica slovenskih častnikov in vojakov, ki so zasedli pod poveljstvom generala Maistra 1. novembra 1918 Maribor. Mala niti sto mož močna četa je takoj odločno nastopila ter obranila Maribor Jugoslaviji".²¹ Tako je polk svoj dan (od 18. junija 1922 dalje) praznoval v spomin na 21. november 1918, ko "je bila rešena sudbina Maribora u našu korist".²² Prvo praznovanje dneva polka, "pukovsko slavo", je polk slavil 21. novembra 1922. Na ta dan je bila v meljski vojašnici slovesnost, ki se je pričela ob deveti uri zjutraj s cerkveno slovesnostjo, ob deseti uri pa je bilo "srbsko pogoščenje, takozvano "sekanje kolača". Udeležba na slovesnosti je bila omogočena vsem meščanom. Ob tem so v *Straži* zapisali tudi kratko zgodovino polka, ki "se je sestavil iz bivšega avstrijskega strelskega polka št. 26, in je v najtežjih dneh preobrata in postan-

²⁰ Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935* (Beograd, 1994), str. 83–85, 86, 298 in 301 (dalje: Bjelajac, *Vojska Kraljevine*).

²¹ "Ob velikem dnevu naše narodne vojske", *Jutro*, 6. septembra 1930, št. 207, str. 4.

²² Bjelajac, *Vojska Kraljevine*, str. 310.

Polkovna zastava (Sergej Vrišer, "Zastave jugoslovanskih polkov na slovenskem v letih 1930–1941", *Kronika* 49, št. 3 (2001), str. 286)

ka naše države izvršil mnogo domoljubnega, požrtvovalnega in naporenega dela". Zaključijo s pomenljivo mislijo na čase prejšnje države in vojske, kar lahko bremo tudi kot prikrito kritiko aktualnih razmer, in sicer v smislu "da je iz teh časov jih je pri polku zelo malo ostalo in uverjeni smo, da oni, ki so še ostali, radi priznajo, da je bilo tudi tedaj lepo, ko še ni bilo pukovske slave".²³

Mesto je ob praznikih vojaških enot, "pukovskih slavax", sodelovalo tudi tako, da je za prireditve v zvezi z njimi prispevalo denarna sredstva. Za krstno slavo 32. artilerijskega polka, ki je bila 5. junija 1938, iz mestne proračunske rezerve izplačali 2000 din²⁴, za krstno slavo 45. pešpolka, ki je bila 23. novembra istega leta, pa 3000 din.²⁵

²³ "Pukovska slava 45. pešpolka", *Straža*, 20. novembra 1922, št. 133, str. 3.

²⁴ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 167, Zapisnik tajne IV. seje mestnega sveta mariborske mestne občine št. 100/38-IV dne 15. 7. 1938.

²⁵ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 167, Zapisnik tajne VII. seje mestnega sveta mariborske mestne občine dne 20. 12. 1938.

Sprejem polkovne zastave 45. pehotnega polka pred železniško postajo v Mariboru (Sergej Vrišer, "Zastave jugoslovanskih polkov na slovenskem v letih 1930–1941", *Kronika* 49, št. 3 (2001), str. 287)

Kot vsi ostali jugoslovanski polki je tudi mariborski 45. pehotni polk leta 1930 dobil svojo novo bojno zastavo²⁶. V Maribor je nova polkovna zastava z vlakom na glavni kolodvor prispela 9. septembra "malo pred poldnevom in to z 20 minutno zamudo". Ob tem je v mestu vladalo slovesno vzdušje. Tako je bil "trg pred kolodvorom nabito poln občinstva, ki je tvorilo na obeh straneh Aleksandrove ceste špalir, nasproti kolodvora pa je bila razmeščena mariborska posadka, oficirski zbor, upokojeni in rezervni oficirji z godbo na čelu". Ob prihodu zastave "je prevzel polkovnik Stojadinović raport od komandanta 45. pešpolka polkovnika Dolenca, pod čigar vodstvom je deputacija pripeljala zastavo". Častna četa je nato z zastavo odkorakala pred železniško postajo, kje je "polkovnik Stojadinović v imenu mestne komande pozdravil novi prapor in ga izročil v častno varstvo polku, pa tudi spoštovanje in ljubezen vsemu občinstvu. Izrekel je zahvalo Nj. Vel. kralju, ki mu je vsa ogromna množica navdušeno vzklikala med sviranjem državne himne". Poveljnik polka, polkovnik Karol Dolenc, je nato prebral kraljev govor, s katerim je bila zastava izročena polku, ter pozval vojake, naj jo čuvajo častno in neomadeževano "v smislu položene prisege". Častna četa je po govoru izstrelila tri salve iz pušk. Zastavi so se nato poklonili in polku čestitali tudi predstavniki mestnih oblasti in združenj: okrožni inšpektor dr. Franc Schaubach, podžupan mariborske mestne občine dr. Franjo Lipold, pomožni škof dr. Ivan Jožef Tomažič, v imenu "oblastnega odbo-

²⁶ Polkovna zastava kraljeve jugoslovanske vojske je bila na obeh straneh trobojnica z jugoslovanskim državnim grbom na sredi. Nad in pod grbom je bil napis, na eni strani zastave v latinici, na drugi pa v cirilici: "S VEROM U BOGA", zgoraj in "ZA KRALJA I OTADŽBINU", spodaj. Ob zastavi je bil trak v barvah trobojnice s kovinskimi resami na katerem je bil izvezen monogramom kralja "A. I." ter napis z imenom polka na drugem koncu (Sergej Vrišer, "Zastave jugoslovanskih polkov na slovenskem v letih 1930–1941", *Kronika* 49, št. 3 (2001), str. 286).

ra Narodne obrambe" minister v pokoju dr. Vekoslav Kukovec, v imenu "sreskega odbora Narodne obrane" prof. Robert Kenda ter v imenu sokolske župe prof. dr. Mirko Kovačič. Sledil je defile vojakov mariborske garnizije pred zastavo, nato pa je vojaška povorka z godbo na čelu odšla skozi Maistrovo, Koroščevo in Trubarjevo ulico čez Slomškov in Glavni trg skozi Gosposko, Slovensko in Aleksandrovo ulico v vojašnico kralja Aleksandra, kjer je bilo "popoldne veliko narodno slavlje".²⁷

Vprašanje lastništva in vzdrževanja vojaških objektov

Mariborski vojaški objekti so bili sicer v večjem delu v lasti mestne občine Maribor, vendar jih je uporabljala vojska, ki je bila v državni domeni, zato je skozi celotno obravnavano obdobje prihajalo do medsebojnih sporov in "napenjanja mišic" v zvezi z vzdrževanjem vojašnic, ki bi ga moralo izvajati mesto, ter višino najemnine, ki bi jo mestu morala plačevati država. Čeprav je šlo za zelo pereče vprašanje, so se pogajanja nasprotnih strani glede vzdrževanja vojaške infrastrukture vlekla skoraj petnajst let.

V nadaljevanju prispevka bo na podlagi analize arhivskega gradiva, predvsem zapisnikov sej mestnega sveta, ter zapisov v časnikih predstavljeno vprašanje lastništva vojaške infrastrukture ter plačevanja najemnine, ki je bilo v obravnavanem obdobju glavno vprašanje odnosov med civilno in vojaško oblastjo v mestu.

Kadetnica – vojaška realka

Mariborska vojaška realka, ki je delovala je v Kadetnici, je pod poveljstvom podpolkovnika Davorina Žunkoviča postala prva slovenska vojaška šola.²⁸ Gojenci in predavatelji so ob prevratu opravljali vojaške dolžnosti, vendar je bil že 3. decembra 1918 organiziran pričetek pouka, 200 njenih gojencev pa je 15. decembra v Mariboru sodelovalo na veliki proslavi ob združitvi v novo državo. Organiziranost zavoda so razširili na nižjo realko, s čimer tem je šola postala v celoti sedemrazredna vojaška realka. Dobila je nov službeni red, dopolniti je bilo potrebno učiteljski zbor, prirediti učne načrte, pripraviti učbenike in učila ter določiti učni jezik. Na pročelju Kadetnice je bil napis Kr. (kraljevska) vojaška realka, slovenski, srbski in hrvaški jezik pa so na šoli uporabljali "paritetno kot

²⁷ "Pozdravljeni simboli močne domovine", *Jutro*, 10. septembra 1930, št. 209, str. 4.

²⁸ Hartman, *Maister*, str. 56–57.

Kadetnica kot Inženirska podoficirska šola (PAM, fond 1693 Zbirka fotografij in razglednic)

učna jezika, kakor je pač nanese". Med 23 učitelji je bilo 15 Slovencev, ostali so bili Hrvati, Srbi in Čeh, med gojenci pa so bili Slovenci v manjšini. Ob koncu šolskega leta 1918/19, ki ga je od 193 gojencev uspešno zaključilo 167, od 30 gojencev zaključnega 7. razreda pa se jih je 29 odločilo, da šolanje nadaljujejo na vojaških akademijah, so v slovenščini izdali "I. izvestje kr. vojaške realke v Mariboru za šolsko leto 1918/19". V poročilu je imel Žunkovič pedagoški in literarni prispevek, nadporočnik Gustav Šilih pa je zapisal kroniko šolanja. Šola je aktivno sodelovala tudi z mestom. Na šoli so delovale dramska, tamburaška in folklorna skupina ter pevski zbor, s katerim so sodelovali na prireditvah v mariborskem Narodnem domu, v telovadnici so pripravljali predavanja s filmskimi predstavami ter organizirali ekskurzije v okolico mesta.²⁹

Z reorganizacijo in ustanovitvijo nove vojske je bila realka ukinjena. V javnosti posredovanem obvestilu poveljnika polkovnika Jakovljeviča je bilo zapisano, da se bo v šolskem letu 1919/20 šolanje nadaljevalo samo za gojence VI. in VII. razreda ter V. in VI. Ti so se lahko vpisali v višji letnik, v kolikor so se

²⁹ Vojaški muzej Slovenske vojske, fond Arhivarij, AŠ 1, I. *Izvestje kr. vojaške realke v Mariboru, za šolsko leto 1918/19*; Bruno Hartman, "Zgodovinski oris", v: *Kadetnica* (Maribor, 2010), str. 28–32 (dalje: Hartman, "Zgodovinski oris"); "Sokolstvo", *Mariborski Večernik Jutra*, 31. maja 1932, št. 121, str. 3; "20 let uspehov Sokola Maribor I.", *Večernik*, 10. maja 1939, št. 112, str. 6.

Vhod v Kadetnico, vojašnico kralja Petra I., Inženirsko podoficirsko šolo (PAM, fond 1693 Zbirka fotografij in razglednic)

obvezali nadaljevati študij na vojaški akademiji. Ostali gojenci so bili odpuščeni s šolanja in pozvani, da pridejo po svoje stvari. Oznanili so tudi, da novincev ne bodo več vpisovali, ker je realka ukinjena.³⁰

V Kadetnici, ki so jo preimenovali v vojašnico kralja Petra I., so ustanovili Tehniško oficirsko šolo, nato pa Inženirsko podoficirsko šolo, od 1937 pa so v Kadetnici šolali samo bodoče rezervne pehotne častnike. Iz zgradbe pa so na

³⁰ "Vojaška realka v Mariboru", *Slovenec*, 28. avgusta 1919, št. 197, str. 3.

vojno akademijo v Beograd odpeljali knjižnico, opremo za jedilnico, učilnice in glasbeno dvorano ter nato še naprave in opremo fizikalnega in kemijskega kabineta.³¹ Proti temu so v Mariboru sicer brezuspešno protestirali in predlagali, da bi v stavbi in okolici, ki jo je postavila in vzdrževala "naša vlada", le to zahtevali nazaj "umestno se nam zdi, ker ima zavod tudi okoli 30 ha zemljišča, vzorno gospodarstvo, živinorejo, veliko vrtnarstvo, čebelarijo, log, ribnik, itd., da bi se tukaj del slovenskega vseučilišča, t. j. višja gospodarska šola, ustanovila. Znabiti, da bi se dalo tudi vse nekako zvezati z vinorejsko šolo", vendar so se morali sprijazniti z novo realnostjo.³² Z novo šolo so dosegli dogovor, da je lahko novonastalo sokolsko društvo Maribor I, ki je delovalo na območju Tabora, Nove vasi in Radvanja, uporabljalo telovadnico in zunanja igrišča v vojašnici, nato pa so, do zgraditve lastnega telovadišča leta 1932, telovadnico uporabljali tudi za kulturne prireditve, ki jih je organiziralo društvo. S tem je Kadetnica postala kulturno središče južnega dela Maribora.³³

Vojašnice

V zvezi s primopredajo vojašnic, ki so bile v upravi mesta, v uporabo posameznim vojaškim enotam so poveljniki le-teh pozvali mestne oblasti, da vojašnice uredijo in jih takšne predajo vojski. Tako je na primer poveljnik 4. težkega artilerijskega polka v dopisu z dne 10. avgusta 1920, ki je bil naslovljen na Magistrat mesta Maribor, tega obvestil, da je bilo omenjenemu polku ukazano, da se s 1. septembrom 1920 namesti v pehotni vojašnici na Tržaški cesti, ker pa je bila vojašnica v lasti mesta, je poveljnik predlagal, da se ustanovi komisija, ki bo vojašnico pregledala in s tem ugotovila, v kakšnem stanju je zgradba. Poveljnik je še zapisal, da bi bilo hkrati do vselitve polka potrebno izvesti nujna popravila stavb ter jih pobeliti. V odgovor je Mestni magistrat posredoval dva skoraj identična dopisa, ki sta datirana z 21. avgustom 1920, in sicer Mestni komandi (poveljstvu) in Komandi artilerijske vojašnice. V dopisih je naznanil, da se bo prevzete artilerijske in pehotne vojašnice na Tržaški cesti izvedlo "v torek, dne 24. avgusta 1920 ob 10. uri s sestankom v infanterijski vojašnici" ter da se v komisijo vabijo predstavniki komande mesta in komandi obeh vojašnic. Mestno vojaško poveljstvo je nato Mestni magistrat zaprosilo, da se prevzem vojašnice zamakne za en dan, saj se je na predviden dan prevzema, v garniziji izvajal pregled enot, ki ga je (bo) izvajalo njim nadrejeno poveljstvo. Primopredaja vojašnice se je tako izvedla 25. avgusta 1920. Kot zastopnik mestnega

³¹ "Mariborska kadetnica v Beograd", *Jutro*, 15. februarja 1919, št. 46, str. 4.

³² "Likvidacija vojaške realke", *Straža*, 29. avgusta 1919, št. 69, str. 2.

³³ Hartman, "Zgodovinski oris", str. 36–38.

magistrata je bil v komisiji stavbni nadkomisar Karol Steinbrenner, kot zastopnik IV. težkega artilerijskega polka pa kapetan Milan Bartolič. Pri pregledu posameznih objektov so ugotovili, da je bil objekt številka II. v tako dobrem stanju, da se ga je lahko prevzelo, s tem, da je bilo na objektu razbitih precej šip, da so na nekaterih vratih manjkale kljuke in ključi v ključavnicah ter da je bilo pokvarjeno ognjišče v kuhinji. Podrobni seznam manjkajoče opreme so morale ob vselitvi pripraviti posamezne artilerijske baterije in jih predložili zadevnemu zapisniku (v prilogi zapisnika jih ni). Nadalje so ugotovili, da vselitev vojaških enot v tretji objekt ni bila možna, saj bi ga morali pred tem pobeliti, dezinficirati ter opraviti druga manjša popravila. Prav tako je bilo potrebno prebeliti Oficirski paviljon in v njem popraviti stranišča, ki "so v takem stanju, da se jih ne more uporabljati". V tem objektu je manjkala peč v oficirski obednici, na nekaterih vratih ni bilo kljuk in ključev v ključavnicah, prav tako je bilo potrebno popraviti in pobarvati peči ter očistiti in "z mazilom namazati" parketna tla. Ob koncu zapisnika je bilo zapisano, da je "mestna občina po pogodbi pripravljena, vse one škode popraviti, katere so povzročene po naravni uporabi in škode, katere so nastale vsled vremenskih razmer".³⁴

V zvezi s popravilom oziroma z vzdrževanjem vojašnic, ki so bile v mestni lasti, so vojaške oblasti na mestne naslavljale zahteve za posamezna popravila. Na seji mestnega sosveta 10. novembra 1925 so tako obravnavali prošnjo "komande 45. pešpolka" iz vojašnice kralja Aleksandra, da se popravi strop v sobi številka 21, kjer je bila nastanjena mitralješka četa. Ob pregledu stanja na objektu pa je komisija občinskega stavbnega urada ugotovila, da "je vzrok udiranja stropa večletno snaženje poda s preveliko množino vode". Na drugi strani so mestne oblasti v artilerijski vojašnici popravile cementno cev, za kar jih je zaprosil poveljnik polka, ki je "ob naročilu popravila izjavil, da gre popravilo na račun polka", ob predložitvi računa za popravilo pa je isti poveljnik dejal "da nima potrebnega kredita in zahteva naj plača mestna občina račun". Mestni sosvet je na osnovi teh dveh primerov ter ob dejstvu, da so vojaške oblasti za najemnino vojaških objektov plačevale enak znesek kakor leta 1914, in to 30.000 din, občino pa je vzdrževanje vojašnic stalo med 250.000 in 300.000 din, sprejel sklep, v katerem je vojaškim oblastem naznanil, da "mestna občina odklanja vsako popravilo vojašnic, dokler vojaška oblast ne pristane na današnjemu času odgovarjajoče zvišanje najemnin".³⁵

³⁴ PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor, AŠ 688, Dopis 4. artilerijskega polka Magistratu mesta Maribor, št. 2494 z dne 10. 8. 1920; Dopis Mestnega magistrata Komandi mesta v Mariboru št. 17036/1144 z dne 21. 8. 1920; Dopis Mestnega magistrata Komandi artilerijske vojašnice v Mariboru št. 17036 z dne 21. 8. 1920 s pripisom o prošnji za prestavitev za en dan; Zapisnik št. 17036/1144 z dne 25. 8. 1920 o predaji in prevzemu infanterijske vojašnice IV. težkemu artilerijskemu polku.

³⁵ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 162, Zapisnik o XIV. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega št. 197079/25 dne 10. 11. 1925.

Podroben opis vojaških objektov, zgrajenih ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja v Mariboru, je nastal ob primopredaji vojašnic s strani mesta novim vojaškim oblastem Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Leta 1920 so posebne komisije, v katerih so bili zastopnik vojaškega "erarja"³⁶ Ubald Nassimbeni iz Maribora, sodno zapriseženi izvedenec in mariborski mestni stavbeni mojster Julij Glaser ter zastopnik mestne občine Maribor Karl Steinbrenner, vojašnice večkrat pregledale ter ocenile njihovo vrednost. Cenitev objektov se je "vršila na podlagi uradno ugotovljenih zidarskih stroškov z uvaževanimi današnjimi materialnimi in delavnimi stroški ter normalne obrabe od časa zidanja". Tako je komisija ocenila vrednost zemljišč in stavb vojašnic, in sicer:

- artilerijske vojašnice (v novi državi poimenovana v vojašnico vojvode Putnika) v višini 56.176.509 kron,
- pehotne vojašnice (v novi državi poimenovana v vojašnico vojvode Mišića) v višini 24.583.375 kron in
- domobranske vojašnice (v novi državi poimenovana v vojašnico kralja Aleksandra) v višini 40.244.300 kron.³⁷

Iz te cenitve torej izhaja, da je bila skupna vrednost mariborskih vojašnic, brez Kadetnice, ki je nosila ime Kralja Petra I., 121.004.184 kron.³⁸

Na seji mestnega sosveta 28. decembra 1920 so na predlog vladnega komisarja dr. Josipa Leskovarja "sosvetovalci" najprej, izven dnevnega reda, razpravljali o vprašanju odprodaje mestnih vojašnic vojaškemu erarju.³⁹ V obširnem poročilu o zadevi, ki ga je podal stavbni nadsvetnik inž. Bäumer, je zapisano, da je mestna komisija opravila ogled in cenitev mestnih vojašnic z dravsko vojašnico⁴⁰ vred, iz česa je razvidno, da se mestne vojašnice "nahajajo v dobrem

³⁶ Erar = državno premoženje.

³⁷ PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor, AŠ 688, Popisi mestnih vojašnic z dne 15. decembra 1920.

³⁸ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 162, Zapisnik tajne seje XV. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega št. 22144/25 dne 9. 12. 1925.

³⁹ Darko Friš, "Maribor po prevratu in vladni komisar dr. Josip Leskovar", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 1 (2018), str. 191–216.

⁴⁰ Ko so bili leta 1784, v okviru jožefinskih reform redovni bratje prisiljeni zapustiti minoritski samostan (prvič omenjen 1273), so stavbo preuredili v vojašnico in trg ob njej preimenovali v Vojašniški trg (Kasernen Platz). Vojašnica je ležala na južni strani trga in je bila sestavljena iz dveh zgradb z minoritsko cerkvijo. Vojašnica je nadomestila vojaško ekonomijo iz Judenburga, nato pa je v njej bilo skladišče 47. pešpolka. Mestne oblasti so nameravale kompleks stavb v letih 1919/20 zaradi slabega stanja in neurejenih sanitarij, kar je pomenilo zdravstveno tveganje za okolico, porušiti, vendar so bila kljub tej odločitvi po letu 1927 tu urejena stanovanja. K kompleksu vojašnice so sodili tudi objekti, ki so pripadali kartuziji iz Žiž, in so leta 1778 prišli v last Jožefa Nägerla pl. Rosenbichla, od katerega ga je 1786 odkupil cesarsko kraljevi erar. V objektih je bilo sprva skladišče uniform, nato stacionarij, od leta 1835 pa garnizijsko sodišče z zaporji za častnike in vojake. Leta 1928 je vojska objekte prepustila mestu, v njih pa so se uredila stanovanja (Zdenka Semlič Rajh, Žiga Oman in Lučka Mlinarič, *Maribor. Mesto, biše, ljudje. Stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941* (Maribor, 2012), str. 230–231).

stavbnem stanju in so cenjene skupno K 121.004.184", medtem ko je bila dravska vojašnica v tako slabem stanju, da je bila primerna le za rušenje in je bila ocenjena na 602.295 kron. Ob koncu razprave so bili sprejeti sklepi oziroma predlogi, ki so jih posredovali vojaškim oblastem: da mestna občina Maribor vse tri mestne vojašnice da v najem vojaški upravi proti letni najemnini 861.000 kron; da se le te zamenjajo za dravsko vojašnico in vojaško realko (Kadetnico), ki sta bili v lasti vojaške uprave, ob doplačilu le te v vrednosti 10.000.000 kron; možnost, da se domobranska vojašnica zamenja za dravsko vojašnico in vojaško realko, ostali dve vojašnici pa ostaneta v najemu s strani vojaških oblasti, in sicer proti novi najemni pogodbi ter da mestna občina proda vse tri vojašnice vojaški upravi za 20.000.000 kron proti "brezplačni prepustitvi erarične dravske vojašnice".⁴¹

Z aktivnostmi v zvezi s prodajo vojaške infrastrukture, ki je bila v lasti mesta, so v mestu pričeli že pred tem. Mestni sosvet je na svoji seji 29. decembra 1919 sklenil prodati "vse v posesti mestne občine Maribor nahajajočih se vojašnic in drugih v vojaške svrhe določenih predmetov vojaški upravi za kupnino 7 milijonov Kron". Zoper ta sklep je bilo možno podati pritožbe pri mestnem magistratu do 14. februarja 1920.⁴²

Nesoglasja med mestno občino in vojsko v zvezi z uporabo in najemnino vojaških objektov so se v naslednjih letih samo še stopnjevala. Tako so na tajni seji XV. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega dne 9. decembra 1925 obravnavali točko z naslovom "Mestne vojašnice – povišanje najemnine". V uvodu je župan dr. Josip Leskovar poročal o stanju na tem področju, pri čemer je posebej izpostavil, da se je "o zadevi najemnin za kasarne tudi informiral pri drugih mestih tako n.pr. v Ljubljani, Ptuj in Celju, da dobijo omejena mesta večje najemnine za kasarne kakor mesto Maribor".⁴³ Pri tem je še posebej zanimivo, kar je moč razbrati iz prošnje mestne občine ministrstvu vojne in mornarice, ki ga podrobneje predstavljam v nadaljevanju, da so druge občine, ko so bile v zvezi najemnin za vojaške objekte v enakem položaju kot Maribor, "nastopile sodno pot in prišlo je celo tako daleč, da je celjska občina zarubila za svoje ji sodno priznано terjatev na najemnini premog v državnem premogovniku v Velenju. S tem je pa vendar dosegla, da ji plačuje najemnine, ki odgovarja splošnim sedanjim razmeram". To možno brati tudi kot prikrito grožnjo vojaškim oblastem, da se lahko kaj takega, če ne bo dogovora, pripeti

⁴¹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 161, Zapisnik o seji mestnega sosveta št. 24535 dne 28. 12. 1920. Poročilo je bilo tudi sestavni del skupnega poročila o delu, ki ga je Josip Leskovar predložil mestnemu sosvetu ob točki dnevnega reda, interpelacija, ki je bila navedena kot prva točka te seje.

⁴² "Prodaja vojašnic vojaški upravi", *Mariborski delavec*, 4. februarja 1920, št. 27, str. 3.

⁴³ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 162, Zapisnik tajne seje XV. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega št. 22144/25 dne 9. 12. 1925; Darko Friš, "Razmah in napredek Maribora v času županovanja dr. Josipa Leskovarja (1924–1928)", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 127–158.

tudi v Mariboru. Vendar so v nadaljevanju v smislu nacionalnega in državnega interesa vojaškim oblastem ponudili dogovor v zvezi, saj "mestna občina Maribor leži na severni meji naše države in ima mnogo nemškega življa. Zato se čuti poklicana, da varuje na zunaj ugled naše države, tako napram nemškim someščanom, kakor tudi napram Avstriji, ter je to ena glavnih nalog, katero si je dalo sedanje zastopstvo, ko je prevzelo mestno občino". Zato so bili v občinski upravi mnenja, da "ne more ničesar bolj kratiti ugled države, kakor so take tožbe, ker morajo bodisi privatniki, bodisi pravne osebe, tožiti državo za terjatve, ki so popolnoma likvidne", zato je mestna občina odložila pravno pot ter ponovno zaprosila, da se najemnine za vojašnice, ki so bile v mestni lasti, določijo sporazumno z vojaško upravo.⁴⁴ V nadaljevanju svojega poročila je župan dejal, da so bile dosedanje neštete vloge v zvezi s tem, ki so jih posredovali v Beograd, neuspešne, saj so bile zavračane z argumentom "da občina preveč zahteva". Tako so na občini, z namenom dosega višje najemnine, sestavili ponovno vlogo za vsako vojašnico posebej. Pri določitvi višine najemnin so izhajali iz stavbne vrednosti posameznih vojašnic in za najemnino zahtevali 2 % stavbne vrednosti za vzdrževanje poslopij in še 2 % za obrestovanje investiranega kapitala. Pri tem je župan izpostavil tudi dejstvo, da je takšen način izračuna najemnine v preteklosti že potrdil stanovanjski urad, vendar vojašnice po na novo sprejeti zakonodaji niso več sodile v domeno stanovanjskega zakona, zato je bilo potrebno začeti nova pogajanja z vojaškimi oblastmi.⁴⁵

Dopis oziroma prošnja mariborskega Mestnega magistrata, ki je datiran istega dne, kot je bila zgoraj omenjena tajna seja mestnega občinske sveta, torej 9. decembra 1925, je bil naslovljen na "*Ministarstvo Vojne i Mornarice v Beogradu*" ter v vednost (prepis) poslan na poveljstvo dravske divizijske oblasti v Ljubljano. V njegovem uvodu je bilo zapisano, da "Mestna občina mariborska prosi za zvišanje najemnine za svojo vojašnico vojvode Mišiča v Mariboru na znesek letnih 245.000 Din". V nadaljevanju prošnje se je ugotavljalo "da ta prošnja ni prva v zadevi. Mestna občina je prepričana, da je vojaška uprava vse dosedanje prošnje in zahteve po višanju najemnine preslišala samo vsled nepoznavanja obsega in vrednosti vojašnice. Zato si dovoljuje predložiti detajlne načrte in kratek opis te vojašnice". V nadaljevanju so ugotavljali, da je vojašnica stala na zemljišču, ki je bilo vpisano v zemljiško knjigo okrožnega sodišča v Mariboru pod vložno številko 254 katastrske občine Sv. Magdalena, ki so jo sestavljale tri parcele v izmeri 31.406 m², na katerih je mestna občina zgradila pehotno

⁴⁴ PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor, AŠ 688, Dopis Mestnega magistrata Mariborskega naslovljenega na Ministarstvo Vojne i Mornarice v Beogradu z dne 9. 12. 1925.

⁴⁵ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 162, Zapisnik tajne seje XV. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega št. 22144/25 dne 9. 12. 1925.

Vojašnica vojvode Mišiča (PAM, fond 1693 Zbirka fotografij in razglednic)

vojašnico Vojvode Mišiča.⁴⁶ Sledi podroben opis objektov vojašnice. V vme-nem obdobju, obdobju prve svetovne vojne, je bil dodatno zgrajen objekt VI, barake za moštvo dolžine 44,42 metra, ki je imel v pritličju štiri velike prostore za moštvo, štiri sobe za podčastnike ter velik straniščni prostor. V nadstropju so bili štirje veliki prostori za moštvo ter tri manjše in ena velika soba za podča-stnike. Poslopje je bilo grajeno v leseni konstrukciji, stene pa so bile obojestransko obdane z mavčnimi oblogami in gladko ometane. Stopnice so bile lesene, tla iz mehkih desk, stropi pa so bili "stukturni". Prostore so ogrevali z železnimi pečmi, ki so imele zidane dimnike.⁴⁷

Zapise o gradnji dodatnih vojaških objektov v Mariboru v času prve svetov-ne vojne, ki so jih gradili zaradi mobilizacije in s tem povezanega povečanega števila vojakov v mestu in potrebe po njihovi nastanitvi pred odhodom na boji-šče, lahko zasledimo tudi v dnevnem časopisju. Pod naslovom "Gradnja voja-ških barak v Mariboru dobro napreduje" v *Straži* zapišejo, da "Na zemljišču za artilerijsko vojašnico bo v kratkem izgotovljenih 15 vojaških barak. Blizu infan-terijske vojašnice bodo postavili 5 vojaških barak, od katerih sta že dve skoraj

⁴⁶ PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor, AŠ 688, Dopis Mestnega magistrata Mariborskega naslovljenega na Ministarstvo Vojne i Mornarice v Beogradu z dne 9. 12. 1925.

⁴⁷ PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor, AŠ 688, Dopis Mestnega magistrata Mariborskega naslovljenega na Ministarstvo Vojne i Mornarice v Beogradu z dne 9. 12. 1925.

dograjeni. Zraven teh bodo gradili tudi vojaške barake za vojake, ki so oboleli na nalezljivih boleznih." V vsaki baraki so lahko namestili 250 mož. Namenjene so bile namestitvi vojakov novincev, nabornikov, "ki so bili pred kratkim vpoklicani pod orožje", deloma pa so jih namenili za nastanitev vojakov črnovojnikov, ki so bili na osnovi mobilizacije vpoklicani prvi.⁴⁸

Takoj po vojni so civilne in vojaške oblasti pričele z odprodajo odvečnih vojaških objektov. V ta namen sta Narodni svet in mestno poveljstvo v Mariboru izdala razglas, da

bodo v ponedeljek, dne 11. novembra, na javni dražbi prodajale vojaške barake na Tezni pri Mariboru. Začetek ob 8. uri zjutraj na licu mesta na Tezni. Pravico dražbati ima vsakdo. Svota, za katero se posamezna baraka izdražba, se mora takoj položiti v gotovini pri komisiji. Odgovornost za nadaljnjo varnost barak prevzame kupec.⁴⁹

V primerjavi z zgoraj opisano javno dražbo odvečnih vojaških objektov v mestu, pa je bilo zaslediti tudi drugačne načine njihove nadaljnje uporabe. V javnosti so se sicer že med vojno pojavljala vprašanja, kaj bodo oblasti po vojni počele s "celimi predmestji dragih barak", tako da so nato "dvomljiva" ravnanja z njimi pritegnila pozornost. Tako je "prijatelj" *Mariborskega delavca*, ko je hodil mimo "topničarske vojašnice", poročal:

/.../ pa vidim in slišim kako vojaki trgajo desko za desko, barako za barako in odnašajo les na vse strani. Vprašam enega, ki je nesel težko naložene deske na rami, kam in zakaj odnašajo les. Nesem domov, mi odgovori, če nočem, da zmrznem. Naša slavna intendantca je gluha za vse naše prošnje in nasvete, da če premoaga ne moremo dobiti, je na Pohorju dovolj lesa, treba je le ponjga.⁵⁰

Vojaki so v nadaljevanju dejali, da se zavedajo pomembnosti prisotnosti vojske v mestu ter tega, kar lahko v primeru vojaškega spopada pričakujejo. V ta namen so "pač morali poskrbeti zase tudi na tak način", da ne zbolijo, saj to, kar jim "intendantca po svojih mrtvih paragrafih milostno deli, ne bi bilo mogoče". Na vprašanje, če s tako samopomočjo ne oškodujejo vojaške uprave, saj so bile barake vendarle vojaške, so odgovorili, da so last mestne občine in da jih je ta "prodala nekemu Nemcu, Kiffmanu" in naj bi bile vredne vsaj 100.000 kron. Za barake, ki jih je bilo v Mariboru okoli 200, in ob tem "še one na Strnišču pri Ptuj", naj bi imenovani gradbenik Kiffman "dal 35.000 kron, kar bi bil rop

⁴⁸ "Vojaške barake v Mariboru", *Straža*, 19. novembra 1914, št. 87, str. 5.

⁴⁹ "Licitacija vojaških barak v Mariboru", *Male novice*, 9. novembra 1918, št. 1, str. 1.

⁵⁰ "Usoda vojaških barak", *Mariborski delavec*, 8. februarja 1919, št. 82, str. 2.

ali za vojaško ali za občinsko blagajno". Za to so v časopisu zahtevali pojasnila merodajnih.⁵¹

Vprašanja odstranitve vojaških barak je ostalo nerešeno tudi v naslednjih letih. Tako je v poročilu iz zasedanja mariborskega občinskega sveta 6. novembra 1923, zapisano, da je župan poročal, da se "mesto še vedno ne more znebiti gobavih barak na bivšem vojaškem vežbališču pri Ljudskem vrtu". Barak, "ostankov vojnega časa", ob zadnji licitaciji ni želel nihče kupiti, saj sta mestna in vojaška oblast v zvezi z njihovo prodajo postavila "pretežke pogoje". Ob tem je župan sporočil, da je občina svoje pogoje omilila in "je upati, da uporabi cele deske iz te neokusne podrtije sportni klub Maribor za tribune na svojem igrišču".⁵²

Cenitev vojašnice je skupaj z ostalimi vojaškimi objekti, kot smo že zapisali, leta 1920 izvedla posebna komisija, ki so jo sestavljali sodno zapriseženi izvedenci in zastopnika vojaškega državnega premoženja. Stavbna vrednost vojašnice je bila določena v višini 24.583.375 avstrijskih kron, kar je bilo preračunano v novo valuto 6.145.843 din. Vojašnico je imela od prevzema leta 1920 v uporabi vojaška oblast, ki je za najemnino uporabe plačevala, preračunano v novo valuto, enako letno najemnino kot avstrijska vojaška oblast, to je 27.876,88 zlatih kron, kar je predstavljalo 6.469,22 dinarjev. Ob tem je mestna občina za vzdrževanje vojašnice v obdobju od 1919 do 1925 namenila 284.747,95 dinarjev. Če torej odštejemo najemnino, ki jo je država plačala v teh letih za uporabo vojašnic, skupaj 45.284,54 din, ugotovimo, da je občina za vzdrževanje vojašnice potrošila 239.463,41 din več, kot je prejela najemnine. Ob tem je bilo posebej izpostavljeno, da občina zaradi pomanjkanja sredstev ni mogla izvršiti vseh popravil v vojašnici, ki bi bila nujno potrebna, in sicer popravilo in namestitev peči in dimnikov v vseh objektih ter odstranitev poškodovanih štedilnikov (ocenjena vrednost 15.000 din), namestitev poškodovane ograje okoli vojašnice v dolžini 400 metrov (50.700 din), popravilo ostale ograje (6000 din), pleskanje in popravila oken na dveh objektih (25.000 din), zamenjava poškodovanih tal in popravilo obstoječih (12.200 din), popravilo vrat in ključavnic (8000 din), popravilo žlebov, vodovodnih cevi in strehe na vseh objektih (15.000 din), "baraka za moštvo je zelo popravila potrebna in sicer na strehi, podih, vratih in ometih" (80.000 din), pleskanje oken pri dvonadstropnem skladišču (7000 din), popravilo "ograjenega zidu na dvoriščni strani pri skladišču" (10.000 din), popravila na gospodarskem poslopju, oknih in vratih (18.000 din), različna popravila na objektu številka pet, hlev (8000 din) ter popravila kanalizacije, vodnjakov, posip gramoza na dvorišču in nepredvidena

⁵¹ Prav tam.

⁵² "Mariborski obč. svet", *Jutro*, 7. novembra 1923, str. 2.

dela (10.050 din). Tako bi za nujna popravila skupaj potrebovali še 264.960 din z opombo, da "ako se ta popravila takoj ne izvrše, bode škoda v prav kratkem času mnogo večja, in se bode moralo dati za popravila dvojna in trojna svota, kakor je sedaj poračunjena".⁵³

Po predlogih o načinu izračuna najemnine z amortizacijo za vzdrževanje vojašnice je občina ministrstvu ponudila sledeče: ministrstvo povrne občini vsa vlaganja v vzdrževanje vojašnice, ki jih je ta izvedla med letoma 1919 in 1925 v skupni vrednosti 239.563,41 din. Omenjeni znesek bi občina vložila v obnovo objektov v vojašnici, ki bi tako ponovno postali uporabni. Pri tem bi morebitni višek sredstev ostal občini, manko pa bi poravnala občina. Ministrstvo bi nadalje plačevalo najemnino za v višini 4 % vsakokratne stavbne vrednosti objekta, ki se je na dan ponudbe vrednotila v višini 6.145.843 din, tako bi letna najemnina znašala zaokroženo 245.000 din. Občina se je zavezala, da bo s tako pridobljeno najemnino vzdrževala poslopja v dobrem stanju ter krila stroške vzdrževanja, ki bi nastali ob redni uporabi, s tem da bi škodo, ki bi se povzročila zaradi "izredne uporabe" in malomarnosti, krila vojska. Najemnina bi se plačevala v štirih enakih mesečnih obrokih za vnaprej z začetkom 1. maja 1935. Občina je pričakovala, da bo ministrstvo na to ponudbo odgovorilo do 31. decembra 1925, "ako se v tem času zadeve za občino povoljno ne reši, bode občina nastopila pot tožbe". Ob tem so ponovno izpostavili sklep občinskega sveta s seje 15. novembra 1925, da se bodo do najemnega sporazuma, odklanjale vse zahteve za vzdrževalna dela v vojašnici. Kot zaključek dopisa so v mariborski občini zapisali, da s predstavljenjo ponudbo prosi za mnogo manj, kot ji po zakonu pripada in je zato prepričana, da bo ministrstvo "ta predlog popolnoma osvojilo ter ga v danem roku izvedlo" ter da "ne more od tega svojega zadnjega predloga v nobenem oziru ničesar popustiti".⁵⁴

V omenjenem dopisu oziroma prošnji se je omenila samo pehotna vojašnica oziroma vojašnica vojvode Mišiča, so pa na omenjeni seji občinskega sveta razpravljali in odločali tudi o vojašnicah kralja Aleksandra (na Meljski cesti) in Vojvode Putnika (na Stritarjevi ulici). Za prvo so izračunali zaostanke v plačilu vzdrževalnih del od leta 1919 v višini 375.277, 75 din, za drugo pa 368.498, 99 din. Kot višino stavbne vrednosti, od katere bi se naj plačevala najemnina v višini 4 %, so za prvo navedli 10.061.075 din, za drugo pa 14.044.127 din. Tako bi naj v bodoče najemnina za prvo znašala "okroglo" 400.000 din, za drugo pa 560.000 din.⁵⁵

⁵³ PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor, AŠ 688, Dopis Mestnega magistrata Mariborskega naslovljenega na Ministarstvo Vojne i Mornarice v Beogradu z dne 9. 12. 1925.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 162, Zapisnik tajne seje XV. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega št. 22144/25 dne 9. 12. 1925.

Vojašnica kralja Aleksandra (PAM, fond 1693 Zbirka fotografij in razglednic)

O vprašanjih lastništva, najemnine in vzdrževanja vojaških objektov v Mariboru so razpravljali na vrsti sej mariborskega občinskega sveta ter na pogajanjih s predstavniki vojaških oblasti. Na izredni tajni seji mariborskega mestnega občinskega sveta, ki je bila po besedah načelnika dr. Alojzija Juvana sklicana samo zaradi tega, so razpravljali oziroma odločili o ponudbi "vojnega erarja glede vojašnic in vojaških skladišč".⁵⁶ Juvan je občinskim svetnikom poročal, da se je pri njem zglasil divizijski general Bogoljub Ilić ter predlagal "naj občina napravi lepo gesto" in vojaški upravi odstopi vojašnice in strelišča, ki so v njeni lasti, v zameno za tiste, ki so last vojaške uprave in jih ne uporablja v vojaške namene. V razpravi so svetniki soglašali s predlogom in ob tem podprli mnenje župana, upravnega odbora in finančnega odseka, da se v pogodbo o menjavi zapiše tudi višina primerne odškodnine, ki bi jo plačala vojaška oblast in s katero bi "mogla občina porabiti za kako novo šolo ali pa za kaj drugega koristnega". Sklep, ki so ga sprejeli, se je glasil:

⁵⁶ David Hazemali, Mateja Matjašič Friš, Ana Šela in Majda Schmidt Krajnc, "Med priložnostmi in pomanjkanjem: Maribor v času prvega županskega mandata dr. Alojzija Juvana, 1928–1931", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 159–180.

Sklene se zamenjava mestnih vojašnic 1/Kralja Aleksandra v Melju, 2/ Vojvode Mišića na Tržaški cesti in 3/Vojnode Putnika v Stritarjevi ulici s skladiščem za strelivo v Bohovi za Dravsko vojašnico z zemljiščem in za obe vojaški skladišči pri železniški postaji proti odškodnini letnih Din 300.000.- za dobo 25 let ter pod pogojem, da to zamenjavo oziroma prodajo odobri nadzorna oblast.⁵⁷

Mariborski mestni občinski svet je na svoji tretji tajni seji dne 30. marca 1933 ponovno razpravljal o zamenjavi mariborskih vojašnic. Glede na to, o čemer je tekla razprava in na sprejete odločitve, se je spor med obema vpletenima deležnikoma nadaljeval v zvezi z najemnino oziroma odškodnino za vojaške objekte, ki so bili v mestni lasti in jih je uporabljala vojska, oziroma o prenosu teh v lastništvo vojaških oblasti in dodelitev za to primerne odškodnine mestu. Omenjena tajna seja zanimiva, saj je župan (naziv v časniku) oziroma mestni načelnik (naziv v zapisniku) dr. Franjo Lipold, podal obsežno izjavo za javnost, ki se pravzaprav ne razlikuje od zapisnika same tajne seje, kar lahko štejemo tudi kot svojevrstni pritisk župana na vojaške oblasti, da se vprašanje vojašnic tudi s podporo javnosti končno uredi.⁵⁸ V zaključku izjave je dejal:

Moje stremljenje je vedno bilo, da je bila mestna občina v najboljših odnošajih z vojaškimi oblastmi in da dela z njimi v splošni blagor roko v roki. Zato tudi iskreno želim, da se vprašanje zamenjave vojašnic čim prej povoljno reši. Na navedeni način rešeni problem pa nudi po mojem mnenju tudi iz gospodarskih vidikov mestni občini zadostne garancije za njen bodoči razvoj.⁵⁹

In o čem je tekel pogovor? Mariborski mestni občinski svet je na tajni seji razpravljal o predlogu zamenjave mestnih vojašnic za vojaške objekte, ki so bili last vojaške uprave. Župan je v uvodu ugotavljal, da je mestna občina lastnica vojašnice kralja Aleksandra na Meljski cesti, vojašnice vojvode Putnika v Stritarjevi ulici, vojašnice vojvode Mišića na Tržaški cesti in smodnišnice v Bohovi, za katere si je občina prizadevala, da bodo prišle v last vojaške uprave, ki je že bila lastnica dveh skladišč, enega v Einspillerjevi ulici, ki je bilo v tem času deloma vojaško, deloma carinsko skladišče, in drugega, "ki je stalo nasproti Francovega mlina" ter bivše dravske vojašnice. Občina je na osnovi sklepa seje mestnega občinskega sveta s seje, ki je bila 20. marca 1931, predlagala vojaški upravi, da vse vojaške objekte, ki so bili v njeni lasti, zamenja za tiste, ki so bili v lasti vojaške uprave z doplačilom v višini 300.000 din, kar bi lahko plačali v 25. letnih

⁵⁷ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisnik o izredni tajni seji mestnega občinskega sveta mariborskega št. 6149/31 dne 20. 3. 1931.

⁵⁸ Gostenčnik, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih od 1931 do 1935", str. 989–1018.

⁵⁹ Prav tam.

Vojašnica vojvode Putnika (PAM, fond 1693 Zbirka fotografij in razglednic)

obrokih. Tako plačilo bi, ob upoštevanju takratne obrestne mere, odgovarjalo 3.000.000 dinarjev posojila, ki bi ga mestna občina uporabila za delno kritje stroškov gradnje nove šole v magdalenskem predmestju.⁶⁰

Vojaška uprava je ta predlog zavrnila z obrazložitvijo, da v ta namen nima odobrenih letnih proračunskih sredstev. Namen občine je bil, da po zamenjavi objektov skladišče v Einspielerjevi ulici v celoti nameni carinskemu skladišču, ostala dva objekta pa preuredi v mala zasilna stanovanja, ki jih je v mestu kronično primanjkovalo. Občina je v preteklosti za izgradnjo stanovanj v bivšo dravsko vojašnico že investirala "okrog četrtr milijona dinarjev", vendar z njimi zaradi neurejenega lastništva ni mogla razpolagati. Vojaški objekti, ki so bili last občine, so za občino predstavljali veliko vrednost, saj jo je mestna gradbena uprava ocenila v višini 25 milijonov dinarjev. Vendar pa so bili le-ti, dokler so bili v uporabi vojske, le vrednost na papirju, saj občina z njimi ni mogla prosto razpolagati, vojska pa je za njihovo uporabo mestu plačevala skromno najemnino v višini 30.000 din. Navedeni objekti naj bi bili za občino pomembni, v kolikor ne bi več služili vojaškemu namenu in bi lahko občina z njimi prosto razpolagala. Tako se je 3. januarja 1933 na mestnem magistratu sestala komisija, ki so jo

⁶⁰ Za primerjavo: mestni proračun mestne občine Maribor je bil za leto 1933 odobren oziroma sprejet v višini 49,121.653 dinarjev (odhodki) in v isti višini prihodki (PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisnik o I. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega št. 100/33 dne 31. 1. 1933).

sestavljali predstavniki vojske in občine. Sprva so ugotovili, da so bile vojašnice v zelo slabem stanju, saj občina ni imela denarja za njihovo obnovo, vojska pa vanje ni smela vlagati, saj niso bile njihova last. Mnenje župana je bilo, da vsak od vpletenih akterjev postane lastnik objektov, ki jih uporablja, pri čemer je bila površina objektov, ki je bila v lasti občine, izmerjena v velikosti 127.451 m², tista v lasti vojske pa le 49.901 m². Za občino je bilo najpomembneje to, da bo lahko s tako pridobljenimi objekti oziroma zemljiščem prosto razpolagala. Na koncu sestanka so se dogovorili, da bo vojska objekte uporabljala le za vojaške namene ter jih bo mestu vrnila takoj, ko jih zaradi premestitve enot na druge lokacije ali kakšnega drugega razloga ne bo več potrebovala. Prav tako pa "je bilo mestni občini zagotovljeno, da pridejo ti objekti, ko se ne bi več uporabljali v vojaške svrhe, zopet v njeno last po oni nizki ceni, po kateri jih bi oddajala sedaj vojaški upravi".⁶¹

Mesto oziroma njegovi gospodarski subjekti so imeli od vojaštva v mestu tudi neposredne gospodarske koristi. Z javnimi razglasi so pozivali zainteresirane na licitacije za dobavo posameznih artiklov, ki jih je potrebovala mariborska garnizija. Tako je bila na primer za 18. avgust 1932 v pisarni mariborskega vojaškega okrožja v Trstenjakovi ulici številka 5 napovedana "javna ustmena licitacija za nabavo mesa od 1. oktobra 1932 do 31. marca 1933 za mariborsko garnizijo".⁶²

Priprave na vojno

Gradnje obsežnih infrastrukturnih objektov za vojaške potrebe oziroma potrebe obrambe in zaščite v morebitni novi vojni, so na severni državni meji in s tem tudi v mestu postale bolj intenzivne z letom 1938, ko si je Nemčija priključila Avstrijo. Vojska se je na vojno pripravljala z intenzivnim usposabljanjem enot, izvedbo mobilizacij ter infrastrukturnim utrjevanjem severne meje, mesto pa predvsem z ukrepi zaščite in civilnega oskrbe prebivalstva v primeru vojne.

⁶¹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisnik o izredni tajni seji mestnega občinskega sveta mariborskega št. 6149/31 dne 20. 3. 1931; Zapisnik tajne III. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega št. 100/33 dne 30. 3. 1933; "Zamenjava mariborskih vojašnic", *Jutro*, 2. april 1933, št. 78, str. 3. Omenjeno se je uresničilo šele leta 1991, in to z ustanovitvijo samostojne slovenske države, ko je Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije Mestni občini Maribor predalo objekte v vojaški uporabi, prevzete od Jugoslovanske armade, po njenem porazu v vojni za obrambo suverenosti Republike Slovenije in odhodu iz Slovenije. Tako so bili mestu predane domala vse vojašnice, razen vojašnice Franc Rozman Stane, nastale po drugi svetovni vojni na zemljišču ob Kadetnici in preimenovane v vojašnico Generala Maistra. Ob preoblikovanju Slovenske vojske iz naborniške v poklicno so bila leta 2003 mestu predana tudi obsežna vojaška vadišča, strelišča in skladišča v Radvanju in v Pivoli. Več o tem: Tomaž Kladnik, *Slovenska vojska v službi domovine* (Ljubljana, 2007), str. 34; Igor Sapač in Franci Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem* (Ljubljana, 2015), str. 534 in 535).

⁶² "Nabava mesa za mariborsko garnizijo", *Slovenec*, 14. avgusta 1932, št. 185, str. 6.

Ob tem so v vojski izdelali že osmo različico vojnega načrta, ki je predvidevala obrambo v primeru skupnega napada Nemčije in Madžarske na Jugoslavijo. Po pristopu k Trojnemu paktu ter po marčevskih demonstracijah in državnemu udaru, je nova vlada kolebala med zahtevami vojske po takojšnji razglasitvi mobilizacije ter poskusom prepričati Nemčijo in Italijo o svoji nevtralnosti. Kot kompromis so nato 3. aprila 1941 razglasili "tajno mobilizacijo", katere akti so v občine prispeli šele čez tri do štiri dni. Tako bi se lahko mobilizacija, ki je trajala 12 dni, zaključila šele 18., 19. aprila. Napad sil osi je jugoslovansko vojsko tako presenetil prav na začetku mobilizacije. Dravska divizija, ki ji je poveljeval divizijski general Čedomir Stanojlovič s poveljniškim mestom pri Mariboru, s 45. polkom na območju Maribora, 112. polkom na območju Slovenske Bistrice, 128. polkom na območju Ptuja ter 28. Topniškim polkom na območju Slovenj Gradca, je po vojnem načrtu branila odsek od Radgone do slapa Rinka v Savinjskih Alpah. Obrambne sile pa so bile zgoščene v območju Ptuj–Maribor–Slovenj Gradec–Slovenska Bistrica, pred njimi pa so bili ob meji 6., 7. in 8. posadkovni polki.⁶³

V okviru Štaba za utrjevanje meje so takoj ob priključitvi Avstrije k Nemčiji ustanovili utrdbeni odsek številka šest, v okviru katerega so se začele priprave za zavarovanje severne meje na območju Koroška–Ptuj, ki so predvidevale gradnjo sistema ovir in zapornih položajev po celotni dolžini meje, zapiranje najpomembnejših prehodov na Dravi ter utrditev alpskih prelazov. Na širšem območju Maribora so zgradili vrsto protitankovskih ali mitraljeških gnezd z okrepljenimi poljskimi ovirami, malih tipskih objektov ter protitankovskih jarkov. Gnezda so predstavljala obsežno skupino objektov z železobetonskimi stenami, debelimi 50 centimetrov, z večinoma jeklenimi strelnimi linami. Ne glede na število lin so bila oborožena z enim mitraljezom. Mali tipski objekti so predstavljali steber jugoslovanskih obrambnih črt in so bili namenjeni krepitvi položajev sestavljenih iz mitraljeških gnezd. Osnovna verzija je predvidevala obojestranski objekt s trapeznim tlorisom notranjih mer 300x500x210 centimetrov, s stropom in stenami debeline 100 centimetrov, na zadnji strani 60 centimetrov. Bočne strelne line so bile namenjene mitraljezom, na čelni steni pa je bil nameščen cilindrični železobetonski stolpič za opazovanje in frontalno obrambo.⁶⁴

Nemške obveščevalne službe so pozorno spremljale utrjevanje meje, pregletovalle dobljene podatke in jih pošiljale armadnemu poveljstvu. Tako je v

⁶³ Anton Žabkar, "Obramba Slovenije v Kraljevini SHS/Jugoslaviji: doktrina, vojni načrti in njihova izvedba (1920–1941)", *Vojaška zgodovina* 11, št. 1 (2010), str. 94–105.

⁶⁴ Miloš Habnal, Ladislav Čermak, Odrich Gregar, Zvezdan Marković in Aleš Zalenko, *Rupnikova črta in druge jugoslovanske utrdbе iz obdobja 1926–1941* (Dvur Karlove nad Labem, 2005), str. 45–72 (dalje: Habnal et al., *Rupnikova*).

prilogi ukaza poveljnika 2. armade von Weichsa z dne 2. aprila 1941 zapisano, da so bila na nemški meji na odseku Gornja Radgona–Dravograd na območju Maribora odkrita naslednja utrjena območja, katerih značilnosti pred tem podrobno opišejo:

Na Muri sta dve manjši zapori na območju Gornje Radgone in Cmureka. Ti bunkerji varujejo edina dva uporabna prehoda čez naravno oviro, to je reko Muro. Oba mostova sta pripravljena na uničenje. Severno in severovzhodno od Maribora so tri utrjena območja, in sicer: 1/pri Sv. Edigiju; 2/južno od ceste, ki vodi približno 2 km južneje od Sv. Edigija v smeri proti Jeringu; 3/v dolini reke Pesnice, Sv. Margareta in vzhodno – Sv. Kunigunda – Sv. Jurij. Njihova naloga je obramba glavne železniške proge Gradec – Maribor – Celje – Ljubljana – Trst in zavarovanje številnih komunikacij, ki vodijo od severa in severovzhoda do Maribora in na območje Ptuja (Ptujsko polje). Na gričih okoli Maribora, Kamnika in Zidanega Mosta so številni položaji protizračne obrambe.⁶⁵

Na drugi, civilni strani je mariborski mestni svet v zvezi z oskrbo prebivalstva sprejel sklep, da

za nabavo rezervne hrane in zagotovitev javnih zaklonišč pred letalskimi napadi iz zraka se najame din posojilo 5,000.000.- pri Državni hipotekarni banki ali pri katerem drugem denarnem zavodu proti čim nižji obrestni meri in čim daljši amortizacijski dobi. Anuiteta od din 550.000.- se vstavi v proračun za leto 1940/41.⁶⁶

Za zaščito pred napadi iz zraka so v mestu 1. novembra 1939 ustanovili posebni urad XIII in ga imenovali *Zaščitni urad*. Vodil ga je Franjo Rodošek, sedež pa je imel na Rotovškem trgu št. 9. Sestavljala sta ga odseka za splošno in tehnično zaščito, ki je deloval v okviru mestnega gradbenega odbora. Za koordinacijo vseh aktivnosti v zvezi za zaščito pred napadi iz zraka pa je bil ustanovljen Krajevni odbor mesta Maribor za zaščito pred napadi iz zraka, ki ga je vodil poveljnik mesta pehotni brigadni general Mihajlo Golubović. Sestavljali so ga pododbori: izvršilni, za javljanje nevarnosti, za izseljevanje in policijsko službo, za zdravstveno in kemijsko službo (s sekcijami: zdravstveno, za odkrivanje bojnih strupov in za uničevanje bojnih strupov), za gasilsko službo, za tehnično-gradbene posle (s sekcijami: za maskiranje, za gradnjo zaklonišč in za odstranjevanje ruševin in obnovo važnih objektov) in za propagando. Odbor

⁶⁵ Habrnal et al., *Rupnikova*, str. 295–296.

⁶⁶ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 167, Zapisnik VI. tajne seje mestnega sveta mariborske mestne občine št. 100/39-VI dne 12. 10. 1939.

Načrt utrjevanja na območju Maribora (Habrnal et al., *Rupnikova črta in druge jugoslovanske utrdbe iz obdobja 1926–1941*, str. 263)

je po vsem mestu objavil zelo obsežne in natančne razglase, ki so viseli na mestnih razglasnih deskah ter bili dostavljeni tudi v vse hiše. V njih je meščane, ki so razglase sprejeli "mirno in samoumevno", obveščal, da se bodo v Mariboru

"v najkrajšem času pričele ter se bodo zelo pogosto vršile vaje v pasivni obrambi pred napadi iz zraka, da se nadoknadi to, kar se je v drugih mestih, zlasti pa v inozemstvu, že dolgo izvajalo". V razglasu so posebej opozarjali na prepoznavanje znaka za napad: "odrezano piskanje siren – po trije piski, ki se ponavljajo v presledkih nekaj sekund, ter plat zvona", znak za konec napada pa je bil "odrezano piskanje siren: po en daljši pisk v večjih presledkih". Ob znaku za napad so morali vsi prekiniti z delom v zaprtih prostorih ter oditi v hišna zaklonišča, bodisi v obokane kleti ali javna zaklonišča, ko bodo zgrajena. Pred tem so morali zapreti okna in vrata, šipe pa zalepiti s prozornim papirjem ter spustiti zaves in roloje. Prav tako so morali zapreti plin, vodo in elektriko ter pogasiti ogenj v pečeh. Hišnik oziroma odgovorna oseba za posamezno hišo je morala zapreti dovode vode in plina v hišo. Ob znaku za napad se je moral ustaviti ves promet na ulicah, trgih in drugih javnih prostorih, vozilo se je moralo pustiti na mestu, kjer se je ustavilo, voznik in potniki pa so se morali podati v najbližje zaklonišče, ki je bilo označeno z napisom. Enako so morali ravnati pešci, ki so se nahajali na ulici, in delavci v tovarnah ter obiskovalci cerkva, kinematografov, gostiln, trgovin in drugih podobnih lokalov. V nočnem času so morala biti vsa poslopja zatemnjena, kar so dosegli z ugašanjem luči in zastiranjem oken. Ukinila oziroma prepovedala se je javna in reklamna razsvetljava zunanjih prostorov, dvorišč, ulic in izložb, tako da so lahko svetile le luči ob pomembnih križiščih, ki so morale biti zastrte s črnim blagom. Na prostem je bila prepovedana uporaba žepnih svetilk in vžigalic. Prav tako so morala biti zatemnjena vozila, iz katerih se navzven ni smela videti notranja svetloba, ki je morala biti temnomodra. "Žarometi vozil morajo biti zastrti z zaslonko iz temnomodrega papirja, lepenke ali pločevine, ki ima na sredi režo v dolžini 5 do 8 cm ter v višini 1,5 cm. Nad to odprtino in ob straneh morajo biti strešice, ki usmerjajo svetlobne žarke navzdol". Zadnje luči so morale biti zastrte z desetcentimetrsko cevjo, tako da je bila rdeča svetloba vidna le horizontalno. Lastniki hiš so morali določiti osebo, ki je bila odgovorna za spoštovanje navodil iz razglasa. Iz podstrešij so morali odstraniti vse gorljive predmete ter za gašenje pripraviti pesek, lopate, sod z vodo in vedra ter gasilske aparate. Ob koncu so meščane še pozvali, da se morajo v zvezi z navodili navaditi na red in disciplino, saj naj bi bilo spoštovanje navodil v interesu njihove varnosti, in resno sodelovati v organiziranih vajah, saj so se do tedaj "vaje v mestu izvajale bolj po domače".⁶⁷

Z namenom preizkusa delovanja sistema so izvedli vrsto vaj. Ob preizkusih alarmiranja so ugotovili, da alarmne naprave, ki so bile v mestu, niso delovale usklajeno, zato so mestne oblasti naročile sedemnajst siren "na elektromagnetič-

⁶⁷ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 523, Obvestilo o ustanovitvi urada, Krajevni odbor mesta Maribor za zaščito pred napadi iz zraka; Obvestilo prebivalstvu za slučaj napada oziroma za vaje iz zraka; "Vaje v obrambi proti napadom iz zraka" *Slovenec*, 14. septembra 1939, št. 210a, str. 7.

ni in ročni pogon", ki naj bi bile nameščene po mestu ter povezane s centralno alarmno napravo, kar naj bi omogočalo istočasno sprožitev in preklic alarma za zračno nevarnost. Ob tem so nameravali nabaviti tudi interno alarmno napeljava, ki bo nameščena v prostorih mestne gasilske čete ter povezana z "vsemi ekipami za pasivno obrambo proti napadom z zraka".⁶⁸ Med 27. in 28. septembrom 1940 pa vajo izvedli v sodelovanju z vojaškim letalstvom. Vodja vaje v mestu je bil komandant, poveljnik mesta, ki je s posebnim ukazom odredil "markiranje pada bomb", njegov sedež pa je bil na stolpu Stolne cerkve. Opazovalno službo so morale izvajati žandarmerijske in mestne opazovalne postaje, ki so morale vodji vaje javiti prihod letal. Znaka "nevarnost napada" in "konec nevarnosti" so dali z mestno sireno, ki je bila nameščena "na banovinski hranilnici Tyrševa 2".⁶⁹

Delovanje prve sirene, ki je prispela v mesto in ki so jo so naročili v Nemčiji, je mestni zaščitni urad preizkušal na več območjih v mestu in jo nato namestil "na strehi banovinske hranilnice v Gosposki – Slovenski ulici", za dve, ki pa sta prispeli za njo, pa so preizkušali njun doseg, saj "zvok, ki ga sirena daje, se po mestu zelo neenakomerno širi, v enem mestnem okraju se zelo dobro sliši, v drugem pa sploh nič". Njuna postavitev pa je bila predvidena na "strešni terasi nove hiše Železničarske nabavljalne zadruge v Cafovi ulici" in je bila namenjena predvsem prebivalstvu "graškega predmestja" in Melja ter na "vrhu III. deške meščanske šole na Ruški cesti". Svojo lastno "veliko sireno" so imeli tudi že v državnih železniških delavnicah.⁷⁰

Ob navodilih za ravnanju meščanov ob zračnem napadu je Odbor vsem hišnim lastnikom posredoval posebna navodila oziroma uredbo o gradnji hišnih zaklonišč, kateremu so bili priloženi načrti, ki "nazorno prikazujejo, kako se lahko uporabijo kleti in drugi podzemni prostori za zaklonišča s primernimi podporami, s katerimi se ojačijo stropi in kako se zavarujejo kletna okna z vrečami peska". Po tej uredbi so morali vsi lastniki stavb do 1. marca 1940 v svoji stavbi urediti zaklonišče pred napadi iz zraka v obsegu, ki je omogočal uporabo le tega vsem stanovalcem stavbe. V kolikor pa se je v stavbi nahajala obrtna delavnica, je moralo biti zaklonišče tako veliko, da je lahko sprejelo "toliko obiskovalcev teh obratov, koliko se jih tam povprečno istočasno mudi". Zaklonišča so morala biti varna pred zunanjimi učinki, kot so bili drobci bomb in zračni pritisk ob njihovi eksploziji ter so morala vzdržati tudi rušenje objekta, ki je bil nad zakloniščem ter imeti vsaj dva izhoda. Ob določitvi velikosti zaklonišča so morali upoštevati določilo, da v zaklonišču zagotovijo prostor v velikosti osem kubičnih metrov na osebo, v kolikor zaklonišče ni imelo zračnega filtra, če pa ga je imelo, pa je bilo

⁶⁸ "Maribor dobi moderne alarmne naprave", *Slovenec*, 17. septembra 1939, št. 213, str. 7.

⁶⁹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 523, Vaja v obrambi pred napadi iz zraka, št. Pov. Mob. 283/6-1940 z dne 23. 9. 1940.

⁷⁰ "Nove alarmne naprave so prispele", *Slovenec*, 16. novembra 1940, št. 264, str. 7.

to 1,5 kubičnega metra zraka po osebi. Vsako zaklonišče je moralo biti opremljeno z dvema lopatama in krampoma, s "francozom", lestvijo, s klopmi za sedenje, posodo za pitno vodo, posodo za zasilno stranišče, z domačo lekarno, električno lučjo na akumulator ali žepnimi baterijami, ležišči in napisi, ki je prepovedoval kajenje. V mestu so ocenili, da bi lahko večino tako predpisanih del, ki so bila potrebna za ureditev zaklonišč v manjših objektih, izvedli hišniki, v večjih pa bi bilo potrebno sodelovanje gradbenih strokovnjakov. Največjo oviro pri realizaciji tako obsežnega načrta so videli v predvidenih stroških za izgradnjo zaklonišč, ki so jih ocenili na 20 milijonov dinarjev, virov za le to pa v mestu ni bilo "denarni zavodi pa so bili pri kreditih zelo rezervirani".⁷¹

Pripravo javnih zaklonišč je mestna občina nameravala urediti predvsem v javnih zgradbah. V ta namen so uporabnikom teh posredovali posebne dopise, v katerih so jih pozivali, naj jih v ta namen ustrezno uredijo. Tako so v pozivu Muzejskemu društvu v Mariboru zapisali: "V gradu bo mestna občina mariborska uredila javno zaklonišče pred napadi iz zraka. Zaklonišče se bo uredilo v pritličju bastije. Prosimo, da odstranite takoj vse premete, ki se nahajajo v tem prostoru in ki so Vaša last". V odgovoru na ta poziv pa so v društvu zapisali, da do takrat, ko bodo društvu dodeljeni drugi prostori v gradu, prosijo za preložitve odstranitve muzealij iz grajske bastije, "saj nimamo nikjer možnosti nanositi muzejske in arhivske eksponate, ki so v pretežni meri javna last in tako tudi mestne občine mariborske in katere ima MDM samo v varstvu in skrbi".⁷² Krajevnomu šolskemu odboru v Mariboru so iz mestne občine poslali dopis, da je v načrtu obrambe mesta Maribor predvideno, da se v ljudski šoli na Ruški cesti uredita sanitetna in gasilska postaja, za katero bo potrebno na šolskem dvorišču zgraditi zaklonišče v obliki cevi. Z gradnjo so nameravali pričeti v roku enega tedna in pozvali pristojne, da odstranijo vse ovire, da se bo lahko gradnja zaklonišča pričela nemoteno.⁷³

V zvezi z ureditvijo zaklonišč v zasebnih hišah so posamezni lastniki na mestne službe naslavljali prošnje za dovoljenje za izdelavo le-teh. Tako sta Marija in Alojz Köberl v dopisu, naslovljenem "Mestnemu poglavarstvu Maribor", zaprosila za izdajo dovoljenja za gradnjo zaklonišča za svojo družino na parceli 199.200 Koroška vrata, kateremu sta priložila tri izvode načrta za njegovo izgradnjo, ki jih je izdelalo gradbeno podjetje Ivana Živica.⁷⁴

⁷¹ "Načrti za gradnje zaklonišč", *Slovenec*, 5. novembra 1939, št. 254, str. 8.

⁷² PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 508, Ureditev javnega zaklonišča v gradu, Dopis Muzejskemu društvu Maribor, št. 6904/1031-1940 z dne 24. 4. 1940 in odgovor Muzejskega društva v Mariboru, št. 106 z dne 3. 5. 1940.

⁷³ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 508, Zgradba zaklonišč za gasilske ekipe, Dopis Krajevnomu šolskemu odboru v Mariboru z dne 19. 2. 1941.

⁷⁴ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 508, Prošnja Köberl Marija in Alojz, Zaklonišče, z dne 26. 9. 1940.

Načrt zaklonišča (PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 508, Prošnja Köberl Marija in Alojz, Zaklonišče, z dne 26. 9. 1940)

Zaključek

Po koncu prve svetovne vojne so skoraj polnih dvajset let med mestno in vojaško oblastjo v mestu Maribor potekala pogajanja o vprašanju lastnine, primerne odškodnine oziroma vzdrževanja vojaške infrastrukture. Šele sredi tridesetih let prejšnjega stoletja so mestne oblasti končno uspele dolgoročno urediti vprašanje lastništva vojaške infrastrukture v mestu, ki pa je bila, dokler jo je uporabljala vojska, v neke vrste mirujočem stanju oziroma v stanju čakanja na trenutek, ko bodo vojaške oblasti sklenile, da je več ne potrebujejo in jo lahko vrnejo mestu v uporabo. Glede na spremenjen geostrateški položaj, ki je ob koncu tridesetih let na severno jugoslovansko mejo in s tem v mestno neposredno soseščino "prinesel" Nemčijo, katere strateški cilj je bil tudi združitev nemških dežel, med katere je po njihovem sodila tudi južna Spodnja Štajerska z Mariborom, se je ta odločitev v kratkem času obrnila v nasprotno smer, torej v povečanje, utrjevanje in gradnjo nove vojaške infrastrukture, katere namen je bil ponovna obramba severne meje.

Tomaž Kladnik and Mateja Matjašič Friš

**MARIBOR BETWEEN THE TWO WARS AND THE ISSUE
OF MILITARY INFRASTRUCTURE**

SUMMARY

The period between both world wars in the city and in the state was marked by negotiations between the civil and military administration considering the ownership of the military infrastructure and the paying of its rent. The new state brought a new geostrategic position for Maribor. After the construction of the Southern Railway, Maribor had been in the centre of traffic routes in the empire. Since one of the biggest military infrastructures in this part of Austria-Hungary was situated in Maribor, the city also had an important military-strategic position. In the new state, the city was positioned on its most northern-eastern part, outside of central traffic, with its new routes along the Sava River. Nevertheless, with its position and military infrastructure density, it preserved its important military role even in the new state. According to the municipality's administration, the value of military buildings, owned by the municipality, was estimated to 25 million dinars. However, for as long as the army used those buildings, their value was on paper only – the municipality could not use the buildings and the army paid a scarce rent of 30.000 din. After numerous unsuccessful negotiations, the military and city administrations came to a conclusion that the army will use the buildings only for military purposes and return them to the city as soon as the units were transferred to other locations or the buildings were not in use anymore.

At the end of the discussed period, thorough, also infrastructural, preparations for the new war began. The army began with intensive training of units, mobilisation and infrastructure fortification on the southern border and the city implemented measures for the protection and civil provision of citizens in case of war. In 1938, when Germany annexed Austria, the preparations on the southern border of the state intensified. The Committee for the air defence of Maribor issued extensive and detailed instructions for the citizens on how to react at the air defence warning and how to change basements and other buildings into air-raid shelters.

VIRI IN LITERATURA

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond Mestna občina Maribor.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor.

Vojaški muzej Slovenske vojske, fond Arhivarij.

Male novice – Maribor, leto 1918.

Mariborski delavec – Maribor, leti 1919 in 1920.

Mariborski Večernik Jutra – Maribor, leto 1932.

Slovenec – Ljubljana, leta 1919–1940.

Straža – Maribor, leta 1914–1922.

Jutro – Maribor, leta 1919–1933.

.....

Antoličič, Gregor, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 929–948.

Bjelajac, Mile, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935* (Beograd, 1994).

Curk, Jože, "Urbanistično-gradbeni zgodovinski oris II.", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 39=NV4, št. 1 (1968), str. 83–105.

Curk, Jože, "Urbano-gradbena in komunalna zgodovina Maribora", *Kronika* 31, št. 2–3 (1983), str. 148–157.

Friš, Darko, "Maribor po prevratu in vladni komisar dr. Josip Leskovar", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 1 (2018), str. 191–216.

Friš, Darko, "Razmah in napredek Maribora v času županovanja dr. Josipa Leskovarja (1924–1928)", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 127–158.

Glavan, Mihael, "Dedova, očetova in materina družina", v: *Rudolf Maister, sto let severne meje* (Ljubljana, 2018), str. 55–57.

Gostenčnik, Nina, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih od 1931 do 1935", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 989–1018 (dalje: Gostenčnik, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih od 1931 do 1935").

Habrnal, Miloš, Čermak, Ladislav, Gregor, Odrich, Markovič, Zvezdan in Zalenko, Aleš, *Rupnikova črta in druge jugoslovanske utrdbe iz obdobja 1926–1941* (Dvur Karlove nad Labem, 2005).

Hartman, Bruno, "Zgodovinski oris", v: *Kadetnica* (Maribor, 2010), str. 28–32.

Hartman, Bruno, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 2006).

Hazemali, David, Matjašič Friš, Mateja, Šela, Ana in Schmidt Krajnc, Majda, "Med priložnostmi in pomanjkanjem: Maribor v času prvega županskega mandata dr. Alojzija Juvana, 1928–1931", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 159–180.

- Jenuš, Gregor**, "Ljubi Bog, kako varovati česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Maribor slovenski značaj na dan!: Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 901–928.
- Kladnik, Tomaž**, "Maribor in vojaška infrastruktura od sredine 19. stoletja do konca prve svetovne vojne", *Annales* 29, št. 3 (2019), str. 405–424.
- Kladnik, Tomaž**, *Slovenska vojska v službi domovine* (Ljubljana, 2007).
- Novak, Gregor**, "Mariborski župani in pot do uspešne elektrifikacije mesta", *Acta Histriae* 27, št. 2 (2019), str. 297–314.
- Potočnik, Dragan**, "Mariborski župan Viktor Grčar (1921–1924)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 961–989.
- Potočnik, Dragan**, "Vladni komisar Ivan Poljanec (1921)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 949–960.
- Reichenberg, Bogdan**, *Zgodbe s severovzhoda* (Maribor, 2016).
- Sapač, Igor in Lazarini, Franci**, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem* (Ljubljana, 2015).
- Semlič Rajh, Zdenka, Oman, Žiga in Mlinarič, Lučka**, *Maribor. Mesto, biše, ljudje. Stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941* (Maribor, 2012).
- Vrišer, Sergej**, "Zastave jugoslovanskih polkov na slovenskem v letih 1930–1941", *Kronika* 49, št. 3 (2001), str. 283–287.
- Žabkar, Anton**, "Obramba Slovenije v Kraljevini SHS/Jugoslaviji: doktrina, vojni načrti in njihova izvedba (1920–1941)", *Vojaška zgodovina* 11, št. 1 (2010), str. 57–121.

Author: **KLADNIK Tomaž**

Slovenian Army

Engelsova 15, Kadetnica, SI–2111 Maribor, Slovenia

Co-Author: **MATJAŠIČ FRIŠ Mateja**

University of Maribor, Faculty of Arts

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: **MARIBOR BETWEEN THE TWO WARS AND THE ISSUE OF MILITARY INFRASTRUCTURE**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 21 (2021), No. 3, pp. 529–568, 74 notes, 11 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Maribor, military infrastructure, economic development, military life, armed forces, Slovene territory, State of Slovenes, Croats and Serbs, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Kingdom of Yugoslavia

Abstract: Basing on the research of archival sources and newspapers, the article discusses the urban development of the city of Maribor from the perspective of construction and change of use of the existing military infrastructure, its influence on the city's development and its economic and everyday life in the period between the both world wars. For seventy years after the construction of the Southern Railway (1846), Maribor had been in the centre of traffic routes in the empire. Since one of the biggest military infrastructures in this part of Austria-Hungary was situated in Maribor, the city also had an important military-strategic position. With the downfall of Austria-Hungary and the creation of a new State of Slovenes, Croats and Serbs, the geostrategic position of Maribor changed considerably. Nevertheless, with its position and military infrastructure density, it preserved its important military role even in the new state. The discussed period in the city was thus marked by negotiations between the civil and military administration considering the ownership of the military infrastructure and the paying of its rent.